

KEUZEVRIJHEID

Dit themanummer is gewijd aan het begrip keuzevrijheid. Keuzevrijheid wordt hier opgevat als een revolutionair bestuurlijk instrument dat de afgelopen decennia in het openbaar bestuur een centrale rol heeft gekregen. In dit themanummer verkennen we de verschillende betekenissen die keuzevrijheid daarbij heeft gekregen, de vormgeving van keuzevrijheid in een aantal beleidssectoren en de implicaties hiervan voor de burger.

In toenemende mate worden bestuur en beleid in de West-Europese verzorgingsstaten gelegitimeerd door te verwijzen naar keuzevrijheid. Veelal wordt het begrip keuzevrijheid daarbij begrepen als een instrument waarmee een bepaalde mate van marktwerking in maatschappelijke dienstverlening kan worden bevorderd (Hurenkamp en Kremer, 2005). Keuzevrijheid wordt een centraal begrip in pogingen om verzorgingsstatelijke uitgaven te beperken, professionals doelmatiger te laten werken, innovatie te bevorderen, nieuwe banen te genereren en de dienstverlening klantgericht te maken. Het begrip keuzevrijheid krijgt in deze context van marktwerking de betekenis van 'consumentenkeuze' (Rostgaard, 2006; Eichler en Pfau-Effinger, 2009). De consumentenkeuze wordt mogelijk gemaakt door concurrentie, beschikbaarheid van voldoende en precieze informatie, lage transactiekosten, precieze marktprikelstructuur en vertrouwen in aanbieders (Greve, 2009).

In dit themanummer laten wij zien dat de zogenaamde 'keuzerevolu-

Ringo Ossewaarde en Marieke van Genugten

Dr M.R.R. Ossewaarde is als universitair hoofddocent sociologie verbonden aan de faculteit Management en Bestuur van de Universiteit Twente.

Dr M.L. van Genugten is als universitair docent bestuurskunde verbonden aan de faculteit der Managementwetenschappen van de Radboud Universiteit Nijmegen.

tie' (Blomqvist, 2004), 'keuzeagenda' (Jordan, 2006) of 'politiek van de keuze' (Le Grand, 2007) verder reikt dan de marktprincipes die sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw zijn geïntroduceerd in de West-Europese verzorgingsstaten. Wat keuzevrijheid tot een 'revolutionair' verschijnsel maakt, is niet zozeer de geleidelijke invoering van marktbeginzelen in verzorgingsstatelijke sectoren als wel de beleidsconstructie genereren van een nieuwe maatschappelijke orde of 'gemeenschap' die is genfundeerd op consumentenkeuzes. Voor Robin Downie en Fiona Randall (2008: 183) zit het revolutionaire van de consumentenkeuze erin dat deze nu 'als een soort mensenrecht' wordt geïnd. Om een dergelijk mensenrecht tot uitdrukking te laten komen, neemt het openbaar bestuur de taak op zich om een 'keuzearchitectuur' (Thaler en Sunstein, 2008) vorm te geven, terwijl zij burgerschap herinterpreteert in termen van het nieuwe mensenrecht. In

de nieuwe orde krijgt burgerschap de betekenis van 'consumenten-burgerschap' (Bevir en Trentmann, 2007).

In dit themanummer zijn wij geïnteresseerd in hoe de 'keuzearchitectuur' en het 'consumenten-burgerschap' worden vormgegeven in Nederland. Het begrip keuzevrijheid wordt in dit themanummer opgevat als een revolutionair bestuurlijk instrument waarmee de nieuwe maatschappelijke orde, met haar eigen in- en uitsluitingsprocessen, en met haar eigen machtsverhoudingen, consumentencultuur, moraal en rechtvaardigheidszin, wordt vormgegeven. Aangezien keuzevrijheid in de afgelopen decennia zo een centraal begrip in het openbaar bestuur is geworden, is het van belang een kritische studie te verrichten naar de verschillende betekenissen van keuzevrijheid, de verschillende contexten waarin nieuwe betekenissen zich ontwikkelen, en de praktische implicaties daarvan. De centrale vraag die we in dit themanummer willen beantwoorden is: hoe wordt keuzevrijheid door de overheid op verschillende beleidsterreinen vormgegeven en wat zijn hiervan de implicaties voor de burger? Op basis van de beantwoording van deze vraag in de verschillende bijdragen van dit themanummer zal in het slotartikel een conclusie worden getrokken.

In de bijdrage van Ringo Ossewaarde wordt het begrip keuzevrijheid besproken als een instrument waarmee de nieuwe maatschappelijke orde wordt geconstrueerd. Hij neemt waar dat keuzevrijheid vanaf de jaren tachtig een instrument is geweest om gereguleerde marktwerking te implementeren in diverse verzorgingsstatelijke sectoren, maar dat de reikwijdte van keuzevrijheid in de afgelopen tien jaar sterk is

verbreed. Keuzevrijheid wordt nu ook ingezet als instrument voor democratische innovaties en bij leefstijlinterventies. De consumentenkeuze is hierbij niet langer primair een economische of rationele keuze, maar een bestuurlijke en morele keuze die wordt gemaakt in een specifieke culturele omgeving.

In de daaropvolgende bijdragen wordt uitgewerkt hoe dit zich manifesteert op verschillende beleidsterreinen. Willem Schinkel en Friso van Houdt gaan in hun bijdrage in op de instrumentele en disciplinerende rol die keuzevrijheid speelt op de terreinen veiligheid en criminaliteit, integratie, en jeugd en gezin. Zij onderzoeken, vanuit

Een revolutionair instrument

een kritisch, door het werk van Michel Foucault geïnspireerd (gouvernementaliteit) perspectief, hoe keuzevrijheid een instrument is waarmee het begrip burgerschap (en de bijbehorende rechten en plichten) wordt geherdefinieerd, en de bestuurlijke relatie tussen overheid en burger opnieuw wordt gecategoriseerd.

In het artikel van Henriëtte Prast en Casper Thomas wordt op basis van ervaringen met het WRR-project 'Keuze, Gedrag en Beleid' bestudeerd in hoeverre een sturende overheid mogelijk is zonder keuzevrijheid, als een groot goed, in te dammen. Zij gaan in op de wijze waarop de 'keuzearchitectuur' die de keuzevrijheid ondersteunt de burger als consument psychologisch stuurt als het gaat om het maken van consumentenkeuzes ten aanzien van de

omgang met grondstoffen, gezondheid en geld in de nieuwe maatschappelijke orde.

In de bijdrage van Diny van Est en Ina de Haan wordt op basis van een door hen uitgevoerde evaluatiestudie van de Algemene Rekenkamer de werking van keuzevrijheid onderzocht op de terreinen van de zorg en het onderwijs. Zij typeren keuzevrijheid hierbij niet zozeer als een bestuurlijk instrument op zichzelf, maar als een voorwaarde die vraagsturing in deze beleidssectoren

Voorwaarde voor vraagsturing

mogelijk maakt. Zij geven een inventarisatie en ordening van die keuzevrijheidsinstrumenten en gaan daarnaast in op de uitdagingen voor informatievoorziening vanuit het perspectief van verantwoording.

Ten slotte bieden Duco Bannink en Hans Bosselaar een uiteenzetting over de wijze waarop het persoonsgebon-

den re-integratiebudget in het activeeringsbeleid de autonomie en keuzevrijheid voor een specifieke groep cliënten vergroot. Vervolgens bespreken zij hoe keuzevrijheid aan alle cliënten zou kunnen worden toegekend.

Literatuur

- Bevir, M. en F. Trentmann (red.), *Governance, consumers and citizens: Agency and resistance in contemporary politics*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2007.
- Blomqvist, P., The choice revolution: Privatization of Swedish welfare services in the 1990s, in: *Social Policy & Administration*, 38(2), 2004, pp. 139-155.
- Downie, R. en F. Randall, Choice and responsibility in the NHS, in: *Clinical Medicine*, 8(2), 2008, pp. 182-185.
- Eichler, M. en B. Pfau-Effinger, The 'consumer principle' in the care of elderly people: Free choice and actual choice in the German welfare state, in: *Social Policy & Administration*, 43(6), 2009, pp. 617-633.
- Greve, B., Can choice in welfare states be equitable? in: *Social Policy & Administration*, 43(6), 2009, pp. 543-556.
- Hurenkamp, M. en M. Kremer, *Vrijheid verplicht – over tevredenheid en de grenzen van keuzevrijheid*, Amsterdam, Van Gennep, 2005.
- Jordan, B., Public services and the service economy: individualism and the choice agenda, in: *Journal of Social Policy*, 35(1), 2006, pp. 143-162.
- Le Grand, J., The politics of choice and competition in public services, in: *Political Quarterly*, 78(2), 2007, pp. 207-213.
- Rostgaard, T., Constructing the care consumer: Free choice of home care for the elderly in Denmark, in: *European Societies*, 8(3), 2006, pp. 443-462.
- Thaler, R.H. en C.R. Sunstein, *Nudge: Improving decisions about health, wealth and happiness*, New Haven, Yale University Press, 2008.